

Universiteit Utrecht
Faculteit Sociale Wetenschappen

**Sociale en emotionele eenzaamheid
over de levensloop**

Job Hilbers, 3695506
Johan van Erp, 3687481

Bachelorscriptie

Academiejaar 2012-2013

Sociale en emotionele eenzaamheid over de levensloop

Auteurs:

Job Hilbers

Johan van Erp

Begeleider:

Jesper Rozer Msc

Tweede beoordelaar:

Antonie Knigge Msc

Datum: 20 juni 2013

Samenvatting

In dit onderzoek werd de bestudeerd in hoeverre de sociale en emotionele eenzaamheid veranderen gedurende de levensloop. Het hoofddoel van dit onderzoek was om de relatie tussen de leeftijd en de levenspaden, evenals de indirecte relatie van de levenspaden via de netwerk grootte met de sociale en emotionele eenzaamheid vast te stellen. Voor dit onderzoek werd een voor de Nederlandse bevolking representatieve dataset gebruikt van 998 respondenten. Dit onderzoek heeft uitgewezen dat het hebben van een partner en het hebben van werk, evenals het hebben van een groot netwerk zowel sociale als emotionele eenzaamheid vermindert, terwijl een toenemende leeftijd het hebben van kinderen en een verminderen gezondheid juist zorgen voor sociale en emotionele eenzaamheid. Opvallend was dat voor beiden soorten eenzaamheid er eenzelfde relatie bestond met de levenspaden, wat betekent dat ondanks dat sociale en emotionele eenzaamheid zo verschillend zijn, ze alsnog dusdanig overeenkomen dat ze worden beïnvloedt door dezelfde levenspaden.

Inleiding

Nederland heeft er sinds kort een wereldprimeur bij; in Amsterdam opent binnenkort een eenpersoonsrestaurant, alwaar men tezamen alleen kan eten (De Standaard, juni 2013). Volgens de initiatiefneemster is het een project dat zich richt op sociale onderwerpen, zoals het thema eenzaamheid. Het onderwerp komt niet uit de lucht vallen, daar veel mensen het idee hebben dat ouderen steeds eenzamer worden (Volkskrant, 2012). Hoewel *common sense* daarmee doet vermoeden dat eenzaamheid een groot maatschappelijk probleem is, lijken onderzoekers dit vooralsnog tegen te spreken (Fung & Carstensen, 2004). Feit is dat het vraagstuk omtrent eenzaamheid steeds meer leeft in de maatschappij. Om die reden gaan wij in dit onderzoek nader bekijken in hoeverre men in Nederland zich eenzaam voelt en welke groepen hiervoor mogelijk vatbaar zijn.

Er is in de wetenschap al veel geschreven over eenzaamheid, maar veelal richt bestaand onderzoek zich tot één groep of tot de levensfasen van een individu. Wij richten ons in het bijzonder op de gehele levensloop, omdat er zodoende een duidelijk beeld ontstaat of eenzaamheid ook veranderd gedurende het leven. Daarvoor gebruiken wij een viertal transitie die het leven van een individu veranderen. Deze transitie, het hebben van een partner, kinderen, werk en de individuele gezondheid hebben we gekozen omdat dit veel voorkomende transitie zijn binnen het onderzoek naar eenzaamheid (Elder, 1994; Mayer, 1990). Tevens maken wij onderscheid in twee typen eenzaamheid, de sociale en emotionele eenzaamheid, zoals deze door Weiss (1973) zijn opgesteld. Sociale eenzaamheid wordt ervaren wanneer iemand een gebrek heeft aan vriendschappelijke relaties, terwijl emotionele eenzaamheid wordt ervaren wanneer iemand een gebrek aan vertrouwensbanden heeft. Hierdoor zullen we een beeld krijgen of de levensfasen na de gekozen transitie de sociale of emotionele eenzaamheid veranderen. Tot slot voegen wij nog de verandering van de netwerkgrootte toe aan ons onderzoek. Dit maakt het mogelijk om te bekijken of de transitie de netwerkgrootte veranderen, wat mogelijk weer een effect heeft op de eenzaamheid (Kahn & Antonucci, 1980). Middels deze transitie, opdeling in emotionele en sociale eenzaamheid en de indirecte relaties middels de netwerkgrootte hopen we met ons onderzoek een bijdrage te kunnen leveren aan huidig onderzoek naar eenzaamheid. Het is een omvattend onderzoek, waarin we verbanden zullen leggen die nog niet eerder in één onderzoek tegelijkertijd zijn gemaakt.

In het eerste hoofdstuk zullen we beginnen met een wetenschappelijke onderbouwing over wat eenzaamheid is. Tevens wijden we aandacht aan de opdeling zoals Weis (1973) die heeft gemaakt wat betreft sociale en emotionele eenzaamheid. Vervolgens zullen we de levenslooptheorieën nader verklaren en geven we een beknopte analyse van het huidige onderzoek naar de invloed van leeftijd op eenzaamheid. Daaropvolgend worden de vier levenspaden uitgewerkt door middel van enkele theorieën en relevante onderzoeken. We zullen per levenspad onze hypothesen vermelden. Het hoofdstuk data omvat de informatie over onze dataset, die verkregen is tijdens het onderzoek “Sociale Relaties en Netwerken op het Werk en in de Buurt” van de Universiteiten Amsterdam (UvA), Groningen (RUG) en Utrecht (UU).

Vervolgens zal in het hoofdstuk resultaten de hypothesen getoetst worden. In de conclusie komen we terug op de resultaten en in de discussie bespreken we de beperkingen binnen ons onderzoek.

De hoofdvraag in dit onderzoek luidt: ‘In hoeverre verandert de sociale en emotionele eenzaamheid over de levensloop’. Daarbij specialiseren wij ons in zowel enkele levenspaden alsmede de invloed van de netwerk grootte, die mogelijk beïnvloed door deze levenspaden.

Inhoudsopgave

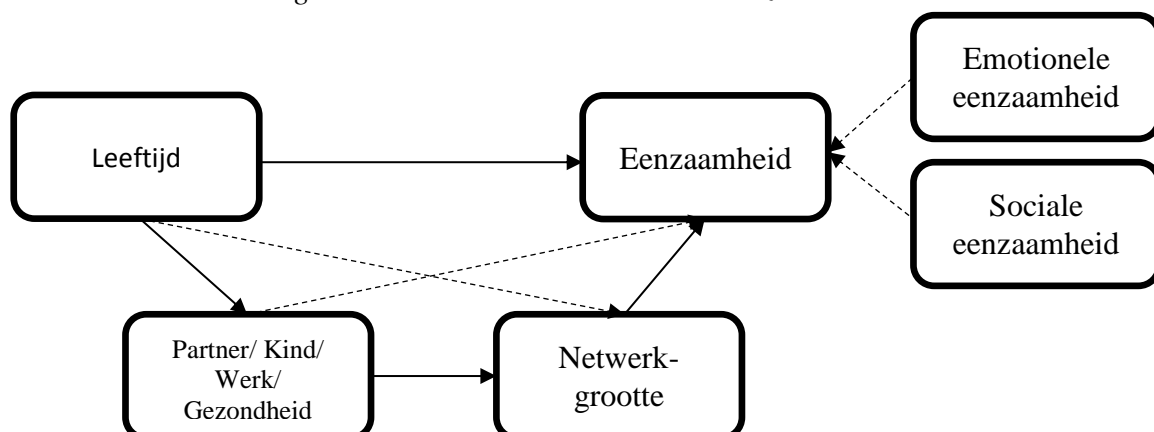
Samenvatting	1
Inleiding	3
Inhoudsopgave.....	5
Theorie	6
Levensloop	8
Partnerstatus	10
Het hebben van kinderen.....	11
Werk.....	11
Gezondheid.....	12
Netwerk	13
Data	16
Resultaten	19
Conclusie.....	26
Discussie.....	Error! Bookmark not defined.
Referentielijst	30

Theorie

Eenzaamheid blijkt zo alledaags, dat het niet eenvoudig is om er één definitie van te geven en het zal ook blijken dat er meerdere soorten eenzaamheid zijn te onderscheiden (Weiss, 1973). Dit hoofdstuk brengt enkele wetenschappelijke bevindingen en perspectieven bijeen. Er zal gekeken worden naar bestaand onderzoek over de eenzaamheid over verschillende leeftijdscategorieën en transitieën. Om een beter inzicht in te krijgen welke groepen vatbaar zijn voor eenzaamheid, is het belangrijk enkele variabelen nader te bekijken. Volgens Boomsma et al. (2005) blijkt dat eenzaamheid deels in de genen zit, al betekent het daardoor niet dat een individu bij voorbaat eenzaam zal worden.¹ Deze erfelijke gevoeligheid kan door levenspaden worden geactiveerd (Hawkey et al., 2008). Om die de reden doen wij onderzoek naar enkele belangrijke levenspaden en bekijken wat deze voor invloed hebben op de mate van eenzaamheid.

Hiervoor is eerst gekeken naar theorieën over het directe effect van leeftijd op het gevoel van eenzaamheid, zie figuur 1. Vervolgens zal er worden ingegaan op de verschillende fases in de levensloop middels enkele levenspaden die een individu ondergaat. Tot slot kijken we naar bestaande theorieën en onderzoek over het effect van deze levenspaden op het netwerk en of deze zodoende indirect effect uitoefenen op de eenzaamheid.

Figuur 1. Een overzicht van de paden in een levensloop waardoor sociale en emotionele eenzaamheid en de netwerk-grootte beïnvloed kan worden. Vervolgens wordt bekeken of deze veranderende netwerk-grootte de sociale en emotionele eenzaamheid beïnvloed.

¹ Recent onderzoek van Boomsma et al. (2005) laat zien dat eenzaamheid voor ongeveer 50 procent wordt bepaald door het innerlijke en erfelijkheid en voor 50 procent door omgevingsfactoren. Het toont echter het verschil in gevoeligheid wanneer een individu wordt blootgesteld aan een sociale scheiding.

Wat is eenzaamheid?

Wanneer men aan het algemene publiek vragen zou stellen over eenzaamheid, dan zal men zonder aarzelen een antwoord kunnen geven. Veelal kunnen ze zonder aarzelen vertellen of men zich eenzaam voelt, ook al zullen deze leken niet allemaal exact dezelfde definitie van eenzaamheid hanteren. Ook onder sociale wetenschappers zijn er enkele (deels) uiteenlopende opvattingen over eenzaamheid verschenen. Deze opvattingen zouden drie grote overeenkomsten hebben (Adams, Sanders & Auth, 2004; Peplau en Perlman, 1982). Ten eerste zou eenzaamheid een resultaat zijn van tekorten in sociale relaties van een persoon (zie ook o.a. Derlega & Margulis, 1993; Gordon, 1976; Jylha, 2004; Lopota, 1969; Sermat, 1978; Weiss, 1973; Young, 1982). Daarnaast zou eenzaamheid een subjectieve ervaring zijn en is daarom geen synoniem voor de objectieve sociale isolatie (zie ook o.a. De Jong-Giersveld, 1987; Derksen, Ettema & Leeuwen, 2010; Leiderman, 1980; Lopata, 1969; Sadler & Johnson, 1980). De laatste overeenstemming tussen de opvattingen is dat eenzaamheid als onplezierig en pijnlijk wordt ervaren (zie ook o.a. Jylha, 2004; Flanders, 1976; Karnick, 2005; Peplau & Perlman, 1981; Sullivan, 1953; Young, 1982).

Over de reden van het bestaan van eenzaamheid stellen onderzoekers al een geruime periode een inherente menselijke behoefte voor intimiteit (Sullivan, 1956; Fromm-Reichmann, 1959; Weiss, 1973). De kwetsbaarheid voor eenzaamheid zou volgens Weiss (1973) een erfgoed zijn van de evolutie. Het is in den beginne van essentieel belang voor het overleven van de menselijke soort, daar het kind de behoefte heeft aan de aanwezigheid van de ouders (Cacioppo, Hawkley, et al. 2006; Fromm-Reichmann, 1959). Dit is een universeel gevoel welke vervolgens voor de rest van het leven blijft bestaan (Weiss, 1973), omdat de mens altijd op zoek is naar intimiteit. Bovendien zou aan deze basis enkele cognitieve processen gekoppeld zijn, waarbij de persoonlijke processen en ervaringen uit het verleden worden meegenomen in de perceptie van eenzaamheid op latere leeftijd (Sadler & Johnson, 1980; Flanders, 1976). Eenzaamheid is hierdoor een resultaat van zelf waargenomen ontevredenheid over de eigen sociale relaties, waarbij er een discrepantie is ontstaan tussen het gewenste en het behaalde sociale netwerk van een individu (Peplau & Perlman, 1979; Sermat 1978; Weiss, 1973). Young (1982) stelt dat door de angst voor eenzaamheid men op zoek gaat naar vertrouwen in het eigen sociale netwerk, wat impliceert dat men op zoek gaat naar de kwaliteit van het netwerk. Middels diverse sociale processen kan men deze voldoening vinden (Karnick, 2005).

Deze onderzoeken (van m.n. Sullivan, 1956; Fromm-Reichmann, 1959; Weiss, 1973) laten indirect al een verschil in perceptie van eenzaamheid zien, door een belang aan te geven

in enerzijds de kwaliteit van contact met de personen in het netwerk en anderzijds de kwantiteit en verscheidenheid van het netwerk die een individu als belang stelt om zich niet eenzaam te voelen. Dit is in grote lijnen de opdeling van eenzaamheid die Weiss (1973) in zijn onderzoek heeft gemaakt, waarbij hij een onderscheid maakt tussen sociale en emotionele eenzaamheid. Emotionele eenzaamheid geeft het gevoel dat het niet lukt om gevoelens te delen, men mist hierbij een intieme partner. Sociale eenzaamheid (of sociaal isolement) geeft het individu het gevoel er alleen voor te staan, men heeft geen vrienden of vriendenkring, of ervaart deze als zodanig te weinig (Weiss, 1973).

Deze indeling van Weiss zal ook in dit onderzoek toegepast worden, vanwege het feit dat veel bestaand onderzoek eveneens dit onderscheid maakt. Daarbij geeft deze indeling tevens een duidelijker beeld over de invloed van de kwantiteit en kwaliteit van het netwerk op eenzaamheid, een onderscheid wat in onze data ook expliciet staat vermeld.

Levensloop

Gedurende de levensloop van een individu spelen twee belangrijke factoren een rol in het proces van ontwikkeling. Enerzijds is het de toenemende leeftijd, waarbij de perceptie van het leven blijft veranderen (Brage, Meredith & Woodward, 1993; Elder, 1985; Elder, 1995). Anderzijds maakt het individu enkele transitieën mee, die het mee die het leven zullen veranderen. Om de ontwikkelingen in eenzaamheid te toetsen zullen we enkele levenspaden onderzoeken die beïnvloed zijn door de transitieën: het krijgen van een partner, kinderen, werk en een verslechterde gezondheid. We richten ons op deze transitieën omdat ze in divers gerelateerd onderzoek naar voren komen als meest ingrijpende transitieën op de levensloop (Elder, 1994; Mayer, 1990). In de volgende alinea zullen kort de bestaande theorieën en relevante onderzoeken omtrent de invloed van leeftijd op eenzaamheid besproken worden. Vervolgens komen de theorieën en onderzoeken over de levenspaden die ontstaan door deze vier transitieën aan bod.

Leeftijd

Naar gelang een individu ouder wordt, verandert zijn mate van tevredenheid over enkele zaken in het leven, waaronder het netwerk en de netwerkgrootte. Volgens de socio-emotionele selectiviteittheorie van Carstensen (1993) gaat het individu per levensfase anders om met de sociale interacties. Volwassenen zouden sneller tevreden zijn met het aantal personen om zich heen dan jongeren, ondanks de afname in het aantal mensen om zich heen (Carstensen, 1993; Fung & Carstensen, 2004; Pruzan & Isaacowitz, 2006). Jongeren zouden nog niet zozeer de noodzaak voor de kwaliteit van het netwerk inzien (Carstensen, Isaacowitz, & Charles, 1999)

en pas in een later stadium waardes gaan hechten aan dit netwerk (Carstensen, 1993; Fung & Carstensen, 2004). Daardoor is het individu niet alleen sneller tevreden over de grootte van zijn netwerk, maar neemt hij de personen in dat netwerk ook eerder in vertrouwen (Carstensen, Isaacowitz, & Charles, 1999). Dit zou daardoor zowel tot een afname van de emotionele als de sociale eenzaamheid leiden. In het laatste deel van de theoriesectie wordt de invloed van de transities op het netwerk van een individu nog verder behandeld.

Tijdens de latere fase in het leven neemt de eenzaamheid echter weer toe (De Jong-Gierveld, 1996). De verklaring die hiervoor wordt gegeven is dat naarmate een persoon ouder wordt de kans dat de partner of personen in het netwerk overlijden toeneemt, waardoor het sociale netwerk verder afneemt (Linnemann *et al.*, 1990). Eenzaamheid neemt toe door de verdere afname van sociale interactie, alsmede de mindere mobiliteit van de persoon zelf die langzaamaan ontstaat bij de toenemende leeftijd (De Jong-Gierveld, 1996; Brage en Meredith, 1994; Wilkes, 1978; Wenger, 1983; Hadley en Webb 1974; Bury en Holme, 1990).² In ons onderzoek beperken we ons tot de lineaire effecten en stellen onze hypothesen met behulp van de theorie van Carstensen:

1a. Naarmate een individu ouder wordt, zal de sociale eenzaamheid afnemen.

1b. Naarmate een individu ouder wordt, zal de emotionele eenzaamheid afnemen.

Levenspaden na de transities

Een individu doorloopt in zijn leven een aantal fasen, waarin hij een aantal *transities* en *levenspaden* doorloopt (Elder, 1985; Sampson & Laub, 1995). Gedurende de levensloop krijgt het individu te maken met enkele *transities* (Elder, 1985). Dit zijn gemarkeerde gebeurtenissen in het leven die voorafgaan aan de *levenspaden*. Een transitie kan bijvoorbeeld een huwelijk zijn, waarna het *levenspad* ‘getrouwd’ het verdere leven bepaald. Deze invloeden zijn eveneens van belang voor de mogelijkheid tot eenzaamheid, omdat het kansen biedt om in een nieuwe leefomgeving terecht te komen, waarbij nieuwe mogelijkheden zich voordoen om nieuwe mensen te ontmoeten (Sen 1985; Gorard et al. 1999; Magnusson et al. 2003; Schoon, 2006).

Voor ons onderzoek hebben we een aantal levenspaden gekozen die starten vanaf de vroege volwassenheidsfase, vanaf 18 jaar, omdat de respondenten uit onze beschikbare data ook uit deze leeftijdscategorie komen. Vervolgens hebben we gekozen voor enkele transities die voor

² Wat betreft de mate van eenzaamheid over de leeftijd ontstaat er een parabolisch effect, waarbij er eerst sprake is van een afnemende relatie tussen leeftijd en de mate van eenzaamheid, die vervolgens verandert vanaf de late volwassen fase in een positieve relatie. In ons onderzoek beperken we ons tot een lineair effect, door de mogelijkheden die wij voor handen hebben met onze data.

een groot deel in het leven een rol blijven spelen. Allereerst kijken we of het individu een partner heeft, omdat deze mogelijk zowel een invloed heeft op de sociale (Page, 1990; Page & Cole, 1991) als de emotionele eenzaamheid (Dykstra & Fokkema, 2007). Ook kijken we of het individu één of meer kinderen heeft. Het hebben van kinderen zou een verandering teweeg brengen in de emotionele eenzaamheid (De Jong-Gierveld, et. al., 1987), als ook, mede via het hierdoor veranderende netwerk, op sociale eenzaamheid (Bost et al., 2002). Daarnaast zullen we kijken naar de invloed van werk op zowel de sociale als emotionele eenzaamheid (Peplau & Perlman, 1984). Tot slot kijken we wat de invloed is van de mate van gezondheid van een individu op de eenzaamheid van dat individu (Rokach, 2000).

Partnerstatus

Voorgaand onderzoek laat zien dat huwelijk bijdraagt aan een lager gevoel van eenzaamheid. Uit een onderzoek in Zweden bleek dat er een sterke relatie bestaat tussen het getrouwd zijn en het hebben van een laag gevoel van eenzaamheid (Tornstam, 1992). Ook een onderzoek in drie groten steden in Nederland onder 556 volwassenen laat zien dat het ontbreken van eenzaamheid een oorzaak vindt in het hebben van een partner (De Jong-Gierveld en Raadschelders, 1982). Bij een meer algemeen onderzoek onder ruim 8.000 volwassenen uit stedelijke gebieden in Amerika blijkt dat de burgerlijke staat als belangrijkste voorspeller voor reductie van eenzaamheid kan worden gebruikt (Page and Cole, 1991).

Deze studies richtten zich voornamelijk op de sociale eenzaamheid (Dykstra en Fokkema, 2007), terwijl in recentelijk onderzoek ook wordt gekeken naar de invloed van het hebben van een partner op de emotionele eenzaamheid (Tijhuis, De Jong-Gierveld, Feskens, Kromhout 1999; Dykstra en Fokkema, 2007). Uit het onderzoek van Dykstra en Fokkema (2007) blijkt dat naast het hebben van een partner, de verwachtingen en verlangens met betrekking tot de partnerrelatie en in hoeverre deze overeenkomen met de daadwerkelijke relatie ook een rol spelen. Dit wordt door hen beschreven als het cognitieve perspectief. Hieruit blijkt dat gescheiden mensen en mensen die zich in een relatie bevinden waarin er frequent conflict is tussen beiden partijen de meeste emotionele eenzaamheid ervaren (Dykstra, De Jong-Gierveld, 2004; Dykstra en Fokkema, 2007; Pinquart, 2003). Het tegenovergestelde geldt dat in relaties waarbij er zich nauwelijks problemen voor doen, de emotionele eenzaamheid afneemt, omdat de partnerkeuze gebaseerd is op een groot aantal overeenkomsten op interesses (Dykstra en Fokkema, 2007). Onze hypothesen luiden daarom:

2a. De sociale eenzaamheid van een individu zal afnemen indien het individu is voorzien van een partner.

2b. De emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen indien het individu is voorzien van een partner.

Het hebben van kinderen

Amerikaanse studies laten zien dat er geen verband bestaat tussen het hebben van kinderen en de eenzaamheid van de ouders (Henwood, 1994; Johnson en Mullins, 1992; Putallaz, 1987; Putallaz & Heflin, 1990; Stokes, 1985; Rutter, 1990). Een soortgelijk onderzoek in de staat Washington onder 870 huishoudens laat zien dat ook het aantal kinderen niets veranderd aan de mate van het gevoel van eenzaamheid bij de ouders (Lee en Ellithorpe, 1982).

Een correlatie wordt pas gevonden op het moment dat er onderscheid wordt gemaakt tussen sociale en emotionele eenzaamheid (Cacioppo, Fowler & Christakis, 2009; Hensley, Martin, MacDonald & Poon, 2010). Uit onderzoek blijkt dat het hebben van kinderen een positief effect heeft op het ervaren van sociale eenzaamheid (Gove en Geerken, 1977; Hopcroft & McLaughlin, 2012; Nomaguchi & Milki, 2003). De oorzaak hiervan is te vinden in de tijd die het kost om voor het kind te zorgen, waardoor mensen minder tijd overhouden voor overige contacten en daarnaast ook onvoldoende uitdaging vinden in het dagelijkse leven (Hopcroft & McLaughlin, 2012). Onderzoek over de relatie tussen het hebben van kinderen en de mate van emotionele eenzaamheid concludeert dat het hebben van jonge kinderen de mate van eenzaamheid van de ouders vergroot, omdat de vrije tijd van de ouders ten koste gaat aan het moeten opvoeden en het moeten zorgen voor deze jonge kinderen. Hierdoor wordt het onderhouden van andere sociale relaties moeilijker wordt wat leidt tot een grotere mate van ervaren eenzaamheid (Gove en Geerken, 1977; De Jong-Gierveld, et al, 1987; Henwood en Solano, 1994; Mullins, Tucker, et. al, 1989; Sogaard, Kritz-Silverstein, Wingard, 1996). Een uitgebreider literatuuronderzoek van het hebben van kinderen op het netwerk komt later dit hoofdstuk aan de orde. De hypothesen over het directe verband van kinderen op eenzaamheid zijn:

3a. De sociale eenzaamheid van een individu zal gelijk blijven indien het individu kinderen heeft.

3b. De emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen indien het individu kinderen heeft.

Werk

Bell et al. (1990) laten zien dat er geen verschil bestaat in de mate van eenzaamheid tussen zelfstandigen en werknemers met meer collega's om zich heen. Naast het hebben van collega's vind men het ook belangrijk dat men bepaalde zaken kan bespreken met deze

collega's (Wright, 2005). Om die reden zal er gekeken worden naar invloed van werk op zowel de emotionele als sociale eenzaamheid.

Met behulp van de cognitieve theorie van Peplau en Perlman (1984) zal ook hier de perceptie en evaluatie van de sociale banden nader bekeken worden. Deze theorie, die stelt dat er een indirect verband bestaat tussen de tekorten in het sociale netwerk en het gevoel van eenzaamheid (De Jong-Gierveld & Kamphuis, 1987; Peplau & Perlman, 1984; Shiovitz-Ezra & Leitsch, 2010), speelt in op de sociale eenzaamheid op de werkvloer, omdat hier wordt gekeken naar de mate van sociale contacten. Deze vorm van eenzaamheid wordt ook wel aangeduid als het werkplek isolement (Smith & Calasanti, 2005) wat zozeer betekent als het gevoel van uitsluiting tot sociale contacten. Deze vorm van isolatie toont grote overeenkomsten met de sociale isolatie die men ook kan ondervinden in het dagelijkse leven (Marschall et. al., 2007; Russell et. al., 1984; Stobbs, 2004; Youngblade, Berlin & Beslky, 1999). Men vindt in werk de mogelijkheid tot nieuwe sociale contacten, maar door de werktijd gaan er mogelijk ook bestaande contacten verloren (Jones, 1981; Weiner & Craigheid, 2010; Litwin & Stringer, 1968). De sociale eenzaamheid zal hierdoor niet of nauwelijks veranderen. De contacten die men echter opbouwt door werk bevatten meestal sociale contacten met veel overeenkomsten in interesses (Wright, 2005; Wittenberg & Reis, 1986). Daardoor zullen de inhoudelijke contacten door werk toenemen, en neemt daarmee de emotionele eenzaamheid af (Wright, Burt & Strongman, 2006). Om die reden luiden onze hypothesen als volgt:

4a. De sociale eenzaamheid van een individu zal niet veranderen indien een individu werk heeft.

4b. De emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen op het moment dat een individu werk heeft.

Gezondheid

Met het afnemen van de gezondheid, neemt ook de mobiliteit van een individu af (Brage en Meredith, 1994). Het heeft daarmee invloed op zowel de patiënt als de verzorgers, die in zekere mate ook afhankelijk van elkaar kunnen worden (Rokach, 2000). Afhankelijk van de hoeveelheid zorg die iemand behoeft, kan het sociale netwerk afnemen doordat mensen geen tijd op kunnen brengen om hiermee te helpen (Friedman, Florian, & Zernitsky-Shurka, 1989; Hoke, 2001). Bovendien kan de situatie ontstaan dat men stuit op onbegrip of onbehulpzaamheid, waardoor de patiënt zich eveneens eenzaam kan voelen (Martin, Davis, Baron, Suls, & Blanchard, 1994; Steele, Forehand, & Amistead, 1987). Dit alles leidt tot een

toename van de sociale eenzaamheid. De emotionele eenzaamheid echter zal toenemen door een afnemende gezondheid. Op het moment dat de patiënt hulpbehoevend wordt zal pas blijken op wie hij daadwerkelijk kan steunen (Hawkley & Cacioppo, 2002; Hinds, 2010; Rokach & Rokach, 2005). Hierdoor neemt de kwaliteit van deze banden toe en zal de emotionele eenzaamheid afnemen. Om die reden verwachten wij de volgende relaties:

5a. De sociale eenzaamheid van een individu zal toenemen indien de gezondheid van het individu verslechterd.

5b. De emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen indien de gezondheid van het individu verslechterd.

Netwerk

Een sociaal netwerk van een individu omvat alle sociale relaties waar ‘het individu direct bij is betrokken’ (Fisher, 1982), zoals familieleden, vrienden en bekenden. Onder directe betrokkenheid valt een relatie tussen het individu en de netwerkpartner dat wordt gekarakteriseerd met enkele interacties tussen de dyade (een groep van twee mensen) met een mentale representatie van beiden (Baumeister & Leary, 1995; Duck, 1988; Hinde, 1979). Het veranderen van de netwerk grootte zal leiden tot een verandering in interacties en zal zodoende leiden tot een andere mate van sociale eenzaamheid. Dit maakt het interessant om de indirecte invloed van de eerder genoemde levenspaden via de netwerk grootte op sociale en emotionele eenzaamheid te toetsen, zie figuur 1.

Men bouwt in het leven een netwerk om zich heen, dat vervolgens helpt om het individu door het leven te begeleiden (Kahn & Antonucci, 1980). De relaties binnen dit netwerk hebben verschillende gradaties wat betreft nabijheid en afhankelijkheid en zijn daardoor in verschillende mate gevoelig voor veranderingen in het leven van het individu. Personen in de binnenste kring, zoals kinderen en familieleden, zijn het meest stabiel gedurende de levensloop. Naarmate men verder van de netwerkpartners af staat kunnen deze netwerkpartners eenvoudiger wegvallen (Antonucci & Akiyama, 1987; Kahn & Antonucci, 1980).

Zoals eerder al beschreven neemt het netwerk naarmate men ouder wordt af, maar hecht een individu tegelijkertijd ook meer waarde aan dat netwerk (Carstensen, 1993). Er zijn enkele transities die de grootte van het netwerk sterk kunnen beïnvloeden. Vanaf de puberteit neemt de onafhankelijkheid tegenover de ouders af (Hofer & Pikowski, 2002; Kreppner, 1993). Het ontstane gat in sociale banden wordt opgevuld met het netwerk buiten de familiesferen en deels ook middels de eerste liefdespartners, waardoor de grootte van het

netwerk in deze fase nog sterk toeneemt (Feiring & Lewis, 1991; Fischer, Sollie, & Morrow, 1986). Het krijgen van een partner zou het netwerk moeten vergroten, omdat men vaak al binnen de eerste maanden van een relatie wordt geïntroduceerd binnen het netwerk van de partner (Brown & Gary, 1985; Hurlbert & Acock, 1990; Johnson & Leslie, 1982). Echter is de grootte van het nieuwe netwerk slechts zelden een som van beide netwerken (Sprecher & Felmler, 2000), omdat er afwegingen gemaakt worden middels de gelijkens-aantrekkingskracht theorie (Byrne, 1971; Byrne, Griffitt, & Stefaniak, 1967).

Het levenspad van het ouderschap verkleint doorgaans het netwerk, omdat men minder tijd over heeft voor vrije tijd en andere dagelijkse zaken (Bost, Cox, Burchinal, & Payne, 2002). De sterkste afname vindt men in de zwakste netwerkpartners, terwijl de sterkste banden, die met familie, mogelijk zelfs toeneemt (Power & Parke, 1984). Het hebben van een baan zou het netwerk moeten doen toenemen, omdat men in een omgeving komt van personen met veel gelijkensissen in interesses (Back, Schmukle, & Egloff, 2008; Festinger, Schachter, & Back, 1950; McPherson et al., 2001). Echter neemt het bestaande netwerk door werk af, door het gebrek aan tijd dat men aan deze bestaande netwerkpartners kan besteden (Shaver, Furman, & Buhrmester, 1985; Sollie & Fischer, 1988). Uit onderzoek blijkt dat bij een afnemende gezondheid ook het netwerk kleiner wordt, omdat de mobiliteit afneemt en men daardoor minder snel contact zoekt (Brage en Meredith, 1994; Wilkes, 1978).

Om het indirecte verband van de variabelen via de netwerkgrootte op sociale en emotionele eenzaamheid te toetsen, hebben we enkele hypothesen opgesteld:

- 6a. Het netwerk van een individu zal toenemen indien het individu is voorzien van een partner, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal afnemen.*
- 6b. Het netwerk van een individu zal toenemen indien het individu is voorzien van een partner, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen.*
- 6c. Het netwerk van een individu zal afnemen indien het individu kinderen heeft, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal toenemen.*
- 6d. Het netwerk van een individu zal afnemen indien het individu kinderen heeft, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal toenemen.*
- 6e. Het netwerk van een individu zal toenemen indien het individu werk heeft, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal afnemen.*
- 6f. Het netwerk van een individu zal toenemen indien het individu werk heeft, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen.*
- 6g. Het netwerk van een individu zal afnemen indien de gezondheid afneemt, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal toenemen.*

6h. Het netwerk van een individu zal afnemen indien de gezondheid afneemt, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal toenemen.

Data

Wij gebruiken de data van de tweede wave van “The Survey of the Social Networks of the Dutch” (Volker en Flap 2002), welke uitgevoerd is in 2007, om onze hypotheses te onderzoeken. Deze dataset bevat informatie over 998 individuen in Nederland en is representatief voor de Nederlandse populatie. Om deze data te verzamelen, is een gestratificeerde willekeurige sample getrokken van 40 van de 500 Nederlandse gemeentes, welke de verscheidene provincies en regio’s in Nederland representeren, daarnaast werd er rekening gehouden met het niveau van urbanisatie en het aantal bewoners van deze gemeentes. In elk van deze gemeentes zijn er vier buurten willekeurig geselecteerd aan de hand van het postcode systeem. Vervolgens zijn er per buurt 25 adressen willekeurig geselecteerd. Bij acht van deze 25 adressen is degene die als eerstvolgende jarig zou zijn geïnterviewd. Uiteindelijk is er, met een respons van 40%, wat hedendaags normaal is voor een survey onderzoek in Nederland, een dataset van 998 respondenten uit 161 buurten gerealiseerd (Röper, Volker, Flap, 2009).

Wanneer de SSND data met de nationale statistieken op basische sociodemografische kenmerken wordt vergelijkt is gevonden dat mannen, getrouwde mensen en hogeropgeleiden enigszins over gerepresenteerd zijn in de dataset. Daarnaast zijn mensen met een betaalde baan eveneens oververtegenwoordigd (Röper, Volker, Flap, 2009).

Operationalisatie

Afhankelijke variabele

Eenzaamheid

In de interviews binnen het SSND is de mate van eenzaamheid van de respondent bepaald, door de respondent te laten aangeven in hoeverre hij/zij het (on)eens was met 20 uitspraken omtreffende facetten van eenzaamheid, zoals: “ik mis een echt goede vriend of vriendin” en “ik ervaar een leegte om mij heen”³. De ene helft van deze uitspraken was negatief, terwijl de andere helft van de uitspraken positief was (Volker en Flap 2002). Dit komt overeen met de door De Jong-Gierveld en Van Tilburg (1987) ontworpen gemis-intensiteitschaal, ofwel eenzaamheidsschaal, waarmee er middels een elftal vragen een onderscheid gemaakt kan worden in de mate van emotionele en sociale eenzaamheid. Een combinatie van positief en negatief geformuleerde vragen maakt het mogelijk indicatief te stellen of een individu eenzaam is. Bij het creëren van de antwoordcategorieën in de SSND werd een standaard Likert-schaal aangehouden, met verschillende opties voor de ontbrekende waarden. De antwoordcategorieën zijn als volgt: sterk eens, eens, niet eens en niet oneens, oneens, sterk oneens, niet van toepassing, kan/mag niet zeggen, wil zelf niet zeggen, weet niet, anders, geen antwoord. Doordat binnen de SSND de De Jong-Gierveld en van Tilburg gemis-intensiteitschaal als basis is gebruikt voor het opstellen van de vragen in de SSND

³ Zie appendix A voor de volledigelijst met stellingen

zullen wij daarom de data ook analyseren met het oog op de gemis-intensiteitsschaal. Dit betekent dat wij het gemiddelde van de antwoorden op de uitspraken die overgenomen zijn uit de De Jong-Gierveld gemis-intensiteitsschaal zullen berekenen, wat een score tussen de 0 en 5 oplevert. Hoe hoger de score is des te eenzamer is de respondent. Om een onderscheid tussen sociale en emotionele eenzaamheid te maken zullen er twee aparte schalen geconstrueerd worden: een voor emotionele eenzaamheid en een voor sociale eenzaamheid. De positief geformuleerde uitspraken geven uitdrukking aan gevoelens voor sociale verbondenheid, terwijl de negatief geformuleerde uitspraken gaan over het ontbreken van een intieme vertrouwensrelatie.

Onafhankelijke variable

Levensloop

De levensloop van de respondent is een zeer breed begrip, wij zullen ons echter richten op de twee categorieën van de levensloop: de leeftijd van de respondent en de levenstransities van de respondenten, zoals de familiestatus, de werkstatus en de gezondheid van de respondent. In de interviews waarmee de SSND is samengesteld wordt naar een hoop van de standaard levenstransities die elk persoon ondergaat gevraagd. Wij zullen de prevalentie van deze levenstransities vergelijken met de mate van eenzaamheid die een persoon ervoer gedurende het plaatsnemen van die levenstransitie. Daarnaast kijken we of de respondenten die bepaalde levenstransities meegemaakt hebben over het algemeen eenzamer dan wel minder eenzaam zijn dan de respondenten die deze levenstransitie niet meegemaakt hebben.

Leeftijd

In de interviews voor de SSND wordt gevraagd naar het geboortjaar van de respondent. De leeftijd van de respondent is vervolgens makkelijk af te leiden uit de data door het jaar waarin de respondent geboren is af te trekken van het jaar waarin het interview is afgenomen : 2007. In deze wave is de jongste respondent 19 jaar en de oudste respondent 90, de respondenten hebben een gemiddelde leeftijd van 54 jaar. In de analyse zijn wij uitgegaan van een lineaire formule van leeftijd.

Familiestatus

De familiestatus wordt in het interview voor de SSND gemeten door een multitude aan vragen. Zo wordt gevraagd naar de burgerlijke staat, de hoeveelheid kinderen die de persoon heeft, het aantal thuiswonende kinderen, de etniciteit van de respondent en de partner, de leeftijd van de kinderen, het aantal werkenden in het gezin (full-time en part-time), de relaties tussen de respondent en zijn/haar huisgenoten, de sociaal-economische status van de respondent en de huisgenoten en of de respondent in zijn/haar huishouden huisdieren heeft. Wij zullen deze aspecten van familiestatus sepeeraat beschouwen, aangezien meerdere voorgaande onderzoeken hebben laten zien dat al deze aspecten verschillende invloeden hebben op het ervaren van eenzaamheid (Distel et al., 2010; Tornstam, 1992; De Jong-

Gierveld en Raadschelders, 1982; Page and Cole, 1991; Cacioppo, Fowler & Christakis, 2009; Hensley, Martin, MacDonald & Poon, 2010; Johnson en Mullins, 1992; Lee en Ellithorpe, 1982; Mullins, Tucker, et al, 1989; De Jong-Gierveld, et al, 1987). De variabelen met betrekking tot familiestatus die apart behandeld zullen worden zijn of de respondent een partner heeft, of de respondent kinderen heeft, en of de respondent een baan heeft. Voor elk van deze variabelen geldt dat bij een waarde van 0 de respondent geen partner/kind/baan heeft en dat bij een waarde van 1 de respondent wel een partner/kind/baan heeft.

Geslacht

Door de een-op-een interviews die afgenomen werd met de respondenten was makkelijk te beslissen of de respondent een man of vrouw was. Dit werd dan ook zonder hiernaar te vragen genoteerd door de interviewer. Van de 998 respondenten was 46% vrouwelijk en 54% mannelijk.

Netwerkgrootte

Het sociale netwerk en de netwerkgrootte is gemeten in de SSND door de respondenten alle contacten te laten opnoemen waarmee de respondent sociale relaties heeft, sociale activiteiten onderneemt of ze ontmoet op bepaalde gelegenheden. Verder wordt de sterkte van de sociale relatie gemeten door een aantal vragen over de genoemde sociale relatie over aspecten van sociale relaties, zoals de frequentie van het contact, in welke mate de desbetreffende persoon te vertrouwen is, of de persoon in kwestie je in moeilijke tijden zal steunen. Daarnaast worden ook de relaties tussen de genoemde personen onderzocht, door te vragen naar hoe goed de contacten van de respondenten elkaar kennen. De grootte van het netwerk bestaat uit het geheel van alle sociale relaties die de respondent heeft opgenoemd, met een maximum van 25 relaties.

Resultaten

Dataset

Emotionele en sociale eenzaamheid

Het niveau van zowel emotionele als sociale eenzaamheid is gemeten op een 5-punts schaal, waarop een score van 1 betekent dat de respondent niet eenzaam is en een score van 5 betekent dat de respondent zeer eenzaam is. Deze score stelt een gemiddelde voor van de score die behaald werd op de 11 vragen uit de De Jong-Gierveld gemis-intensiteitschaal. Voor sociale eenzaamheid bleek dat de gemiddelde score ongeveer 2,05 was en dat de standaard afwijking ongeveer 0,5 was. Voor emotionele eenzaamheid bleek dat de gemiddelde score ongeveer 2,07 was en dat de standaard afwijking ongeveer 0,6 was (tabel 1). Dit laat zien dat er in deze voor de Nederlandse bevolking representatieve dataset meer sprake is van emotionele eenzaamheid dan van sociale eenzaamheid. De leeftijd geeft de leeftijd van de respondent weer en de variabele partner geeft aan of de respondent een partner heeft of niet. De variabele kinderen geeft enkel aan of de respondent kinderen heeft of niet, hierbij is geen rekening gehouden met de leeftijd van het kind en ook niet met of het kind inwonend of uitwonend was. We hebben wel enkele regressies uitgevoerd waarbij er een opsplitsing is gemaakt tussen kinderen jonger dan 12 jaar en kinderen ouder dan 12 jaar (appendix tabel 6a en 6b), echter hebben we er voor gekozen deze resultaten niet te gebruiken omdat ze voor ons minder interessant waren dan wanneer er geen onderscheid gemaakt werd in leeftijd. De variabele werk geeft aan of de respondent werk heeft of niet. De score van gezondheid betekent dat hoe hoger men scoort hoe ongezonder men zich voelt. Als laatste geeft de netwerkgrootte aan hoe groot het netwerk van de respondent is, waarbij de respondent een maximum van 25 relaties kon opnoemen. Verder zijn als controle variabelen de variabele geslacht, of de respondenten man of een vrouw is, en de variabele jaarinkomen, het jaarinkomen in categorieën met een interval van 10.000 euro, gebruikt.

Aangezien wij er van uitgaan dat het effect van leeftijd op zowel sociale als emotionele eenzaamheid indirect door het hebben van een partner, het hebben van kinderen, het hebben van werk, de gezondheid van de respondent, en de netwerkgrootte beïnvloedt wordt zijn er individuele regressies uitgevoerd van het effect van leeftijd op deze variabelen (Appendix C: tabel 4a t/m 4e).

Tabel 1 Beschrijvende statistieken van de sample

	N	Min.	Max.	Gem.	SD
Emotionele eenzaamheid	996	1	5	2.069	.601
Sociale eenzaamheid	997	1	5	2.051	.492
Leeftijd	997	19	90	54.000	13.370
Partner	998	0	1	.715	.451
Kinderen	998	0	1	.398	.490
Werk	998	0	1	.625	.484
Gezondheid	998	1	7	2.321	1.160
Netwerkgrootte	980	0	25	8.862	4.400

*Bron: SSND**Voorspellers van sociale eenzaamheid*

De variabelen waarvan wij verwachten dat ze emotionele en sociale eenzaamheid voorspellen zijn leeftijd, het hebben van een partner, kinderen en werk, en de algemene gezondheid van een persoon. Daarnaast verwachten we dat de levenspaden ook indirect, via de netwerkgrootte, een invloed hebben op zowel emotionele als sociale eenzaamheid. In tabel 2 en 3 staan de resultaten van de OLS regressies. In tabel 2 wordt het effect op sociale eenzaamheid getoetst en in tabel 3 het effect op emotionele eenzaamheid. De variabelen zijn één voor één aan het model toegevoegd om de mogelijke mediaties te toetsen. Model 1 toetst het effect van leeftijd. Model 2 is vervolgens een uitbreiding met de gekozen variabelen. In model 3 wordt het effect van de netwerkgrootte toegevoegd en tot slot wordt in model 4 het hele padmodel nog eens geanalyseerd met de toevoeging van de controle variabelen geslacht en burgerlijke staat.

De resultaten (in tabel 2) laten zien dat leeftijd een significant positief effect heeft op de sociale eenzaamheid ($B = ,003$, $p < 0,01$). Dit betekent dat hypothese 1a welke stelt dat *naarmate een individu ouder wordt, de sociale eenzaamheid zal afnemen* dient te worden verworpen. Blijkbaar klopt het verwachte effect van leeftijd voor sociale eenzaamheid dus niet, waardoor hypothese 1 op basis van de resultaten dient te worden verworpen.

Het hebben van een partner heeft een negatief effect op sociale eenzaamheid ($B = -.112$, $p < .01$). Wat inhoudt dat wanneer men een partner heeft de sociale eenzaamheid zal dalen ($B = -.112$, $p < .01$). Het effect van het hebben van een partner op de sociale eenzaamheid blijkt tevens ook significant. Aan de hand van deze resultaten (tabel 2) kan

hypothese 2a niet worden verworpen, omdat deze stelt dat *de sociale eenzaamheid van het individu af zal nemen indien het individu voorzien is van een partner*, en de resultaten een significant effect aantonen van het hebben van een partner op de sociale eenzaamheid van het individu.

Uit de resultaten (tabel 2) is op te maken dat ook het hebben van kinderen een significant positief effect heeft op de sociale eenzaamheid ($B = .137, p < .01$). Blijkbaar zorgt het hebben van kinderen voor meer sociale eenzaamheid. Hypothese 3a stelt dat *de sociale eenzaamheid van een individu gelijk zal blijven indien het individu kinderen heeft*. Hypothese 3a omschrijft het ontbreken van een relatie tussen het hebben van kinderen en de sociale eenzaamheid. Dit streeft niet met de resultaten (uit tabel 2), waardoor hypothese 3a dient te worden verworpen.

De resultaten (tabel 2) geven een negatieve relatie weer tussen het hebben van werk en de sociale eenzaamheid ($B = -.011, p > .1$). Dit betekent dat wanneer het individu beschikt over een baan het individu minder sociaal eenzaam wordt. Echter verwachtten wij, zoals hypothese 4a stelt, dat *de sociale eenzaamheid van een individu niet zal veranderen op het moment dat een individu werk heeft*. Uit de resultaten (tabel 2) blijkt dat het hebben van werk een negatief effect heeft op de sociale eenzaamheid, maar dat dit effect niet significant is. Dit betekent dat er geen effect van werk op de sociale eenzaamheid bestaat, wat overeenkomt met hypothese 4a. Naar aanleiding van de resultaten kan hypothese 4a dus niet worden verworpen.

Uit de resultaten (tabel 2) is af te leiden dat er een significant positief effect ($B = .039, p < .05$) is van de mate van gezondheid van een persoon op de sociale eenzaamheid van die persoon. Dit betekent dat hoe ongezonder een persoon is, hoe eenzamer deze persoon is. Dit streeft met hypothese 5a welke stelt dat *de sociale eenzaamheid van een individu zal toenemen indien de gezondheid van het individu verslechterd*. Aan de hand van de resultaten kan hypothese 5a dus niet worden verworpen.

Tabel 2 Regressie van sociale eenzaamheid

	M1	M2	M3	M4
	β	β	β	β
Constante	1.883***	1.770***	1.877***	1.883***
Leeftijd	.003**	.004**	.005***	.004***
Partner		-.112***	-.098**	-.119***
Kinderen		.137***	.154***	.159***
Werk		-.011	.083	.054
Gezondheid		.039**	.034**	.033**
Netwerkgrootte			-.025***	-.025***
Geslacht				.129***
Jaarinkomen				-.007
R²	0.8%	3.6%	8.6%	10%
<i>N</i> = 996	* <i>p</i> < 0.1 ** <i>p</i> < 0.05 *** <i>p</i> < 0.01			Bron: SSND

Voorspellers van emotionele eenzaamheid

De resultaten (in tabel 3) laten zien dat leeftijd een significant positief effect heeft op de emotionele eenzaamheid ($B = .006$, $p < 0,01$). Dit betekent dat hypothese 1b, welke stelt dat *naarmate een individu ouder wordt, de emotionele eenzaamheid zal afnemen*, dient te worden verworpen. Het verwachte effect van leeftijd voor sociale eenzaamheid komt niet overeen met de resultaten en dus kan hypothese 1b op basis van de resultaten dient te worden verworpen.

Als we kijken naar hypothese 2b zien we dat er een negatief effect voorspeld wordt van het hebben van een partner op de emotionele eenzaamheid. Hypothese 2b stelt namelijk dat *de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen indien het individu is voorzien van een partner*. Aan de hand van de resultaten kan eveneens gesteld worden dat er een negatief effect bestaat van het hebben van een partner op de emotionele eenzaamheid ($B = -.357$, $p < .01$). De resultaten komen overeen met de hypothese, wat betekent dat hypothese 2b niet zal worden verworpen.

In tegenstelling tot hypothese 3b geven de resultaten (tabel 3) een positieve relatie weer tussen het hebben van kinderen en de emotionele eenzaamheid ($B = .137$, $p < .01$). Dit betekent dat wanneer een individu kinderen heeft de emotionele eenzaamheid toe zal nemen. Hypothese 3b stelt dat *de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen indien het individu kinderen heeft*. Aangezien er een positieve relatie tussen het hebben van kinderen en de emotionele eenzaamheid van een individu gevonden wordt in de resultaten dient hypothese 3b te worden verworpen.

In lijn met hypothese 4b laten de resultaten (tabel 3) zien dat werk een negatieve relatie heeft met de emotionele eenzaamheid ($B = -.165$, $p < .01$). Dit betekent dat wanneer een individu over een baan beschikt het individu minder emotionele eenzaamheid zal ervaren. Aan de hand van de resultaten kan hypothese 4b, welke stelt dat *de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen op het moment dat een individu werk heeft*, niet worden verworpen.

Hypothese 5b stelt dat *de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen indien de gezondheid van het individu verslechterd*. Tabel 3 laat ons zien dat de mate van gezondheid een positief significant effect ($B = .064$, $p < .01$) heeft op de emotionele eenzaamheid. Dit betekent dat hoe ongezonder een persoon is, des te emotioneel eenzamer deze persoon zal zijn. De resultaten komen niet overeen met hypothese 5b, waardoor hypothese 5b dient te worden verworpen.

Tabel 3 Regressie van emotionele eenzaamheid

	M1	M2	M3	M4
	β	β	β	β
Constante	1.734***	2.056***	2.14***	2.148***
Leeftijd	.006***	.003*	.004**	.005**
Partner		-.357***	-.346***	-.352***
Kinderen		.140***	.154***	.159***
Werk		-.165***	-.087	-.074
Gezondheid		.064***	.060***	.058***
Netwerkgrootte			-.021***	-.021***
Geslacht				.074
Jaarinkomen				-.035**
R²	1.9%	12.9%	15.1%	15.6%
<i>N = 996</i>	<i>* p < 0.1 ** p < 0.05 *** p < 0.01</i>			<i>Bron: SSND</i>

Voorspellers van sociale en emotionele eenzaamheid via de netwerkgrootte

Wanneer hypothese 6a en 6b onderzocht wordt kan in de resultaten (Appendix C: tabel 5) gesteld worden dat het hebben van een partner geen significant effect heeft op de grootte van het netwerk ($B = .557$, $p > .1$). Dit betekent dat onze resultaten geen effect tussen het hebben van een partner en de grootte van het netwerk weergeven, ondanks dat er wel een negatieve relatie bestaat tussen zowel de grootte van het netwerk en de sociale eenzaamheid ($B = -.025$, $p < .01$) als de grootte van het netwerk en de emotionele eenzaamheid ($B = -.021$, $p < .01$). Aangezien er geen significant effect van het hebben van een partner op de grootte van het netwerk is, dienen hypothese 6a, welke stelt dat *het netwerk van een individu zal toenemen*

indien het individu is voorzien van een partner, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal afnemen, en hypothese 6b, welke stelt dat *het netwerk van een individu zal toenemen indien het individu is voorzien van een partner, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen* te worden verworpen.

De resultaten (Appendix C: tabel 5) geven een significant positief effect van het hebben van kinderen op de netwerk grootte weer ($B = .657, p < .1$), daarnaast bestaat er een negatief effect van de netwerk grootte op de sociale eenzaamheid ($B = -.025, p < .01$) en een negatief effect van de netwerk grootte op de emotionele eenzaamheid ($B = -.021, p < .01$). Dit betekent dat de netwerk grootte toeneemt door het hebben van kinderen en dat hoe groter het netwerk is, des te kleiner de sociale en emotionele eenzaamheid zullen zijn. Kortom: het hebben van kinderen heeft, via de netwerk grootte, een indirect negatief effect op zowel de sociale als emotionele eenzaamheid. Hypothese 6c, welke stelt dat *het netwerk van een individu zal afnemen indien het individu kinderen heeft, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal toenemen* en 6d, welke stelt dat *het netwerk van een individu zal afnemen indien het individu kinderen heeft, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal toenemen*, dienen daarom verworpen te worden.

Wanneer hypothese 6e, welke stelt dat *het netwerk van een individu zal toenemen indien het individu werk heeft, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal afnemen*, en 6f, welke stelt dat *het netwerk van een individu zal toenemen indien het individu werk heeft, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal afnemen*, worden onderzocht dan kan er in onze resultaten (Appendix C: tabel 5) een significant positief effect voor de relatie tussen het hebben van werk en de netwerk grootte gevonden worden ($B = 3.718, p < .01$). Opvallend hierbij is dat het effect van werk op de netwerk grootte vrijwel net zo groot is als het effect van de constante ($B = 4.198, p < .01$), wat aantoont dat werk een zeer sterk effect heeft op de netwerk grootte. Aangezien de netwerk grootte een negatief effect ($B = -.025, p < .01$) heeft op de sociale eenzaamheid en een negatief effect heeft op de emotionele eenzaamheid ($B = -.021, p < .01$) kunnen zowel hypothese 6e als 6f niet verworpen worden.

Uit de resultaten (Appendix C: tabel 5) kan opgemaakt worden dat er een negatief effect ($B = -.204, p > .1$) bestaat tussen de gezondheid van een persoon en diens netwerk grootte. Echter is dit effect niet significant, waardoor er gesteld kan worden dat de netwerk grootte niet wordt beïnvloedt door de gezondheid van een persoon. Onze resultaten komen dus niet overeen met hypothese 6g, welke stelt dat *het netwerk van een individu zal*

afnemen indien de gezondheid afneemt, waardoor de sociale eenzaamheid van een individu zal toenemen, en tevens ook niet met hypothese 6h, welke stelt dat het netwerk van een individu zal afnemen indien de gezondheid afneemt, waardoor de emotionele eenzaamheid van een individu zal toenemen. Hierdoor dienen zowel hypothese 6g als hypothese 6h verworpen te worden.

Naar aanleiding van de analyse valt te concluderen dat de levenspaden voor een beperkt deel (3,6%) de sociale eenzaamheid en voor een iets sterker, maar alsnog zwak, deel (12,9%) de emotionele eenzaamheid verklaren. Echter wanneer ook de grootte van het netwerk wordt meegenomen blijken, de levenspaden inclusief de netwerkgrootte en de indirecte effecten van de levenspaden via de netwerkgrootte, zowel de sociale- als emotionele eenzaamheid beter te verklaren (respectievelijk 8,6% en 15,1%). Wat inhoudt dat de netwerkgrootte, en het indirecte effect van de levenspaden via het netwerk, van zeer groot belang zijn bij het verklaren van de sociale en emotionele eenzaamheid.

Conclusie en discussie

Door de levensloop heen verandert het sociale netwerk van een persoon voortdurend. Nieuwe contacten worden gemaakt en oude contacten vergaan. Echter het ontbreken van sociale contacten kan ernstige gevolgen voor een persoon hebben, een van die gevolgen is eenzaamheid. In dit onderzoek hebben wij gekeken naar de verandering van eenzaamheid over de levensloop. Hierbij hebben wij het onderscheid in sociale en emotionele eenzaamheid van Weiss (1973) aangehouden. Door dit onderscheid aan te houden wordt het voor ons mogelijk om te onderzoeken of mensen gedurende hun leven een verschil in sociale en emotionele eenzaamheid ervaren.

In dit onderzoek zijn wij dan ook ingegaan op de vraag ‘*in hoeverre veranderen de sociale en emotionele eenzaamheid over de levensloop*’. De levensloop hebben wij opgesplitst in enerzijds de leeftijd van de respondenten en anderzijds de levenspaden van de respondenten, het hebben van een partner, het hebben van kinderen, het hebben van werk en de gezondheid van het individu. Eerder onderzoek richt zich voornamelijk op één levenspad, terwijl wij juist de vergelijking treffen tussen meerdere levenspaden en een algemeen beeld proberen te creëren. Ons onderzoek voegt daarnaast ook de mediaties van de levenspaden via de netwerk grootte toe aan het padmodel.

Tabel 7 Verwachte en gevonden effecten van de hypothesen

Hypothese	Sociale eenzaamheid		Emotionele eenzaamheid	
	Verwacht	Gevonden	Verwacht	Gevonden
Leeftijd	-	+	-	+
Partner	-	-	-	-
Kinderen	x	+	-	+
Werk	x	-	-	-
Gezondheid	+	+	-	+
Indirect:				
Partner	-	x	-	x
Kinderen	+	-	+	-
Werk	-	-	-	-
Gezondheid	+	x	+	x

+ is een positief effect, - is een negatief effect, x is geen relatie

Leeftijd blijkt een positief effect te hebben voor de ervaren eenzaamheid, wat betekent dat hoe ouder iemand wordt hoe eenzamer die persoon wordt. Dit streeft met eerder onderzoek (De Jong-Gierveld, 1996; Brage en Meredith, 1994; Wilkes, 1978; Sheldon 1948; Halmos 1952; Pruzan & Isaacowitz, 2006; Carstensen, Isaacowitz, & Charles, 1999).

Het hebben van een partner bleek de emotionele eenzaamheid het meest te verklaren van de door ons onderzochte levenspaden wat in lijn is met de bevindingen van Page en Cole (1991). Daarnaast blijkt volgens ons onderzoek het hebben van een partner de ervaren emotionele eenzaamheid te verkleinen, wat ook in eerder onderzoek bevonden werd (Dykstra en Fokkema, 2007; Tijhuis, De Jong-Gierveld, Feskens, Kromhout 1999; Pinquart, 2003). De verklaring hierachter is dat een partner de meest voorkomende vorm van een intieme relatie is en emotionele eenzaamheid ontstaat door het ontbreken van een intieme relatie (Weiss, 1973). Het hebben van een partner bleek volgens ons onderzoek ook de mate van ervaren sociale eenzaamheid te verminderen. Dit komt overeen met vorig onderzoek waaruit bleek dat ook sociale eenzaamheid beïnvloedt wordt door het hebben van een partner (De Jong-Gierveld en Raadschelders, 1982; Tornstam, 1992). Partners voorkomen dus zowel emotionele als sociale eenzaamheid.

Kinderen, echter, bleken hun ouders zowel socialer als emotioneler eenzaam te maken. Dit werd in eerder onderzoek eveneens ondervonden (Gove en Geerken, 1977; De Jong-Gierveld, et al, 1987; Henwood en Solano, 1994; Mullins, Tucker, et. al, 1989; Sogaard, Kritz-Silverstein, Wingard, 1996). Het hebben van kinderen zou volgens deze onderzoeken de sociale en emotionele eenzaamheid vergroot, omdat de vrije tijd van ouders ten koste gaat aan het moeten opvoeden en verzorgen van de kinderen. Hierdoor zou er minder tijd zijn om andere relaties te onderhouden, wat leidt tot een grotere mate van ervaren emotionele eenzaamheid. Ouderschap gaat dus gepaard met sociale en emotionele eenzaamheid, als dit niet wordt voorkomen via andere levenspaden.

In vorig onderzoek (Smith & Calasanti, 2005; Jones, 1981; Weiner & Craigheid, 2010; Litwin & Stringer, 1968; Wittenberg & Reis, 1986) werden uiteenlopende invloeden gevonden van het hebben op werk op de sociale en emotionele eenzaamheid, maar het hebben van werk heeft volgens onze resultaten een negatieve invloed op de sociale en emotionele eenzaamheid. De verklaring voor de relatie van werk met zowel sociale- als emotionele eenzaamheid is volgens ons dat het sociale klimaat dat in organisaties gecreëerd wordt de mogelijkheid biedt om onderdeel van een groep uit te maken, van sociale waarin men elkaar ondersteunt (Jones, 1981; Weiner & Craigheid, 2010; Litwin & Stringer, 1968; Wittenberg & Reis, 1986). Dit wordt eveneens bevestigd door het grote effect dat het hebben van werk op de netwerkgrootte heeft. Werk voorkomt dus dat een persoon zowel sociale als emotionele eenzaamheid ervaart door de relaties die op de werkvloer worden aangegaan.

De gezondheid van een individu bleek een positief effect te hebben op zowel de emotionele- als sociale eenzaamheid van het individu. Dit betekent dat hoe ongezonder een persoon is, des te eenzamer deze persoon. Dit is deels in overeenstemming met eerder onderzoek, waaruit bleek dat de gezondheid van een individu een positief effect had op de sociale eenzaamheid en een negatief effect op de emotionele eenzaamheid. De verklaring hiervoor is dat een afnemende gezondheid gepaard gaat met mindere mobiliteit, waardoor het moeilijker wordt om relaties te onderhouden (Friedman, Florian, & Zernitsky-Shurka, 1989; Hoke, 2001). Zowel sociale als emotionele eenzaamheid is dus deels te voorkomen door zo gezond mogelijk te leven.

Daarnaast blijkt dat het hebben van werk en het hebben van kinderen zorgen voor een toename van de netwerk grootte. De vergroting van het netwerk door het hebben van werk komt overeen met vorig onderzoek (Back, Schmukle, & Egloff, 2008; Festinger, Schachter, & Back, 1950; McPherson et al., 2001). In deze onderzoeken wordt verklaard dat het netwerk groter wordt door het hebben van werk, doordat een persoon op de werkvloer veel mensen leert kennen met soortgelijke interesses en eigenschappen. Onze bevindingen over de invloed van kinderen op het netwerk streven niet met vorig onderzoek. Het hebben van kinderen zou namelijk voor een afname van de netwerk grootte zorgen, doordat het zorgen voor kinderen tijdrovend is waardoor er geen tijd over blijft om andere relaties te onderhouden (Bost, Cox, Burchinal, & Payne, 2002). De netwerk grootte op zichzelf heeft een negatief effect op beide soorten eenzaamheid, waardoor beide indirecte effecten zowel de sociale als emotionele eenzaamheid te verkleinen. Oftewel het hebben van een baan en het hebben van kinderen vergroot je netwerk, en hoe groter het netwerk van een persoon des te minder eenzaam die persoon is. Om eenzaamheid te voorkomen kan je dus het beste een groot netwerk van vrienden proberen te verkrijgen.

Er zijn een aantal zaken die in acht moeten worden genomen bij de interpretatie van deze resultaten. Ten eerste is de vragenlijst aan de hand van face-to-face interviews uitgevoerd. De antwoorden die daarop gegeven worden zijn mogelijk sociaal wenselijk en omvatten zodoende niet de volledige waarheid. Wij verwachten dat vooral bij gevoelige onderwerpen, zoals eenzaamheid, waarop nog een taboe heerst, respondenten het mogelijk lastig vinden om eerlijk op antwoord te geven.

Daarnaast is er voor dit onderzoek geen longitudinale data gebruikt. Hierdoor is het niet mogelijk om trends over de levensloop te bekijken, waardoor cohorteffecten of periode

effecten mogelijk van invloed zullen zijn op de resultaten. Het leven van een individu wordt namelijk, behalve door de transities, ook beïnvloed door de periode waarin hij opgroeit. Door een dataset van longitudinaal onderzoek te gebruiken vermijdt je dit probleem, waardoor de data accurater zal zijn.

Ook zou de levensloop in vervolgonderzoek beter in kaart kunnen worden gebracht. Wij hebben slechts vier levenspaden gebruikt, terwijl er veel meer levenspaden zijn die invloed kunnen hebben op de sociale en emotionele eenzaamheid. Verder zouden ook de levenspaden specifiekere uitgewerkt kunnen worden. Wij hebben ons op een aantal zeer verschillende levenspaden gericht, waardoor deze levenspaden elk iets minder specifiek zijn behandeld. Vaak hebben wij slechts enkele vragen uit de dataset gebruikt om de data over de levenspaden vast te stellen, terwijl er geruime data beschikbaar was die specifiekere in zou kunnen gaan op deze levenspaden.

Kortom we kunnen naar aanleiding van dit onderzoek concluderen dat gedurende de levensloop emotionele en sociale eenzaamheid constant veranderen aan de hand van de levensfasen waar de persoon doorheen gaat. Echter, zijn er aspecten die de kans op eenzaamheid verkleinen voor personen – het hebben van een partner, het hebben van werk en de grootte van het netwerk –, terwijl andere aspecten juist de kans op eenzaamheid vergroten – de leeftijd van het individu en het hebben van kinderen. Opmerkelijk is dat alle aspecten eenzelfde direct effect hebben op beide soorten eenzaamheid, al verschilt de grootte van het effect tussen de soorten eenzaamheid sterk. Dit betekent dus dat beide soorten eenzaamheid, ondanks dat ze zo verschillend zijn, alsnog dusdanig overeenkomen dat ze worden beïnvloedt door dezelfde levenspaden.

Referentielijst

- Adams K B, Sanders S, Auth E A: Loneliness and depression in independent living retirement communities: risk and resilience factors. *Aging & Mental Health* 8(6): 475-85, 2004.
- Antonucci, T. C., & Akiyama, H. (1987). Social networks in adult life and a preliminary examination of the convoy model. *Journals of Gerontology*, 42, 519-527.
- Back, M. D., Schmukle, S. C., & Egloff, B. (2008). Becoming friends by chance. *Psychological Science*, 19, 439-440.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. A. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Bell, R. A., Roloff, M.E., Van Camp, K., & Karol, S.H. (1990). Is it Lonely at the Top? Career Success and Personal Relationships. *J. of Commun.* 40. p. 9-23.
- Boomsma, D. I., Willemsen, G., Dolan, C. V., Hawkey, L. C., & Cacioppo, J. T. (2005). Genetic and environmental contributions to loneliness in adults: The Netherlands twin register study. *Behavior Genetics*, 35, 745–752.
- Bost, K. K., Cox, M. J., Burchinal, M. R., & Payne, C. (2002). Structural and supportive changes in couples' family and friendship networks across the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 64, 517-531.
- Brage, D., Meredith, W., & Woodward, J. (1993). Correlates of loneliness among Midwestern adolescents. *Adolescence*, 28, 685–694.
- Brage, D. & Meredith, W. (1994). A causal model of adolescent depression. *Journal of Psychology*, 4, 455-465.
- Brown, D. R., & Gary, L. E. (1985). Social support network differentials among married and nonmarried Black females. *Psychology of Women Quarterly*, 9, 229-241.
- Bury, M. & Holme, A. 1990, Researching very old people. In S. PEACE, *Researching Social Gerontology: Concepts, Methods and Issues*. London: Sage.
- Byrne, D. (1971). *The attraction paradigm*. New York: Academic.
- Byrne, D., Griffitt, W., & Stefaniak, D. (1967). Attraction and similarity of personality characteristics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 82-90.
- Cacioppo, J.T., J. H. Fowler, & Christakis, N.A. (2009). Alone in the crowd: the structure and spread of loneliness in a large social network, *J. Pers. Soc. Psychol.*, vol. 97, no. 6. p. 977–991.

- Cacioppo, J.T., Hawkley, L.C., Crawford, L.E., Ernst, J.M., Burleson, M.H., & Kowalewski, R.B., et al. (2006). Loneliness and health: Potential mechanisms. *Psychosomatic Medicine*, 64, 407–417.
- Carstensen, L.L. (1993). Motivation for social contact across the life span: A theory of socioemotional selectivity. In J.E. Jacobs (Ed.) *Nebraska symposium on motivation: 1992, Developmental Perspectives on Motivation*, Vol. 40, (pp. 209–254). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Carstensen, L. L. (1995). Evidence for a life-span theory of socioemotional selectivity. *Current Directions in Psychological Science*, 4, 151-156.
- Carstensen, L.L. (2006). The influence of a sense of time on human development. *Science*, 312, 1913-1915.
- Carstensen, L.L., Isaacowitz, D.M., & Charles, S.T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, 54, 165-181.
- De Jong-Gierveld, J. (1986). Loneliness and the degree of intimacy in interpersonal relationships. In: Gilmour, R. & Duck, S.W. *The emerging field of personal relationships*. P.241-250. Hillsdale: Erlbaum.
- De Jong-Gierveld, J. & Kamphuis, F. (1987), 'The Development of a Rasch-type Loneliness Scale', *Appl. Psyc. Measurement*, 9(3), 289-299.
- De Jong-Gierveld, J., & Raadschelders, J. (1982). Types of Loneliness. In: Peplau, L.A., & Perlman, D. *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. P.105-119. New York: Wiley.
- Duck, S. (1988). *Handbook of personal relationships: Theory, research, and interventions*. New York: Wiley.
- Dykstra PA, de Jong Gierveld J (2004) Gender and marital-history differences in emotional and social loneliness among Dutch older adults. *Can J Age/La revue canadienne du vieillissement* 23:141–155.
- Dykstra PA, Fokkema T (2007) Social and emotional loneliness among divorced and married men and women: comparing the deficit and cognitive perspectives. *Basic Appl Soc Psych* 29:1–12.
- Elder, G. H., Jr. (1985). *Life course dynamics*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Elder, G. H., Jr. (1995). *The life-course paradigm: Social change and individual development*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

- Feiring, C., & Lewis, M. (1991). The transition from middle childhood to early adolescence: Sex differences in the social network and perceived self-competence. *Sex Roles, 24*, p.489-509.
- Festinger, L., Schachter, S., & Back, K. (1950). *Social pressures in informal groups: A study of human factors in housing*. New York: Harper.
- Fischer, C. S. (1982). *To dwell among friends: personal networks in town and city*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fischer, J. L., Sollie, D. L., & Morrow, K. B. (1986). Social networks in male and female adolescents. *Journal of Adolescent Research, 1*, 1-14.
- Falnders, J.P. (1976). From Loneliness to intimacy. *Practical psychology*. New York: Harper & Row.
- Friedman, G., Florian, V., & Zernitsky-Shurka, E. (1989). The experience of loneliness among young adult cancer patients. *Journal of Psychosocial Oncology, 7*, 1–15.
- Fromm-Reichmann, F. (1959). Loneliness. *Psychiatry, 22*. p.1-15.
- Fung, H. H., & Carstensen, L. L. (2004). Motivational changes in response to blocked goals and foreshortened Time: Testing alternatives for socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging, 19*, 68-78.
- Gorard, S., Fevre, R., & Rees, G. (1999). The apparent decline of informal learning. *Oxford Review of Education, 25*, 437-454.
- Gordon, S. (1976). *Lonely in Amerika*. New York: Simon & Schuster.
- Gove, W.R., & Geerken, M. R. (1977). The effect of children and employment on the mental health of married men and woman. *Social forces 56*. P. 66-76.
- Hadley, Roger, Webb, Adrian and Farrell, Christine 1975. *Across the Generations*. George Allen & Unwin, London.
- Hawley, L.C., & Cacioppo, J.T. (2002). Loneliness and pathways to disease. *Brain, Behavior and Immunity, 17*, 98–105.
- Hawley, L. C., Hughes, M. E., Waite, L. J., Masi, C. M., Thisted, R. A., & Cacioppo, J. T. (2008). From social structure factors to perceptions of relationship quality and loneliness: The Chicago Health, Aging, and Social Relations Study. *Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 63B*.
- Hensley, B., Martin, P., MacDonald, M., & Poon, L. W. (2010). Family history and adaptation among centenarians and octogenarians. *Gerontology, 56*, 83-87.
- Henwood, Patricia G. (1994). *Loneliness in Young Children and Their Parents* , *Journal of Genetic Psychology, 155:1*. p.35.

- Hinde, R. A. (1979). *Towards understanding relationships*. London: Academic Press.
- Hinds, P.S. (2010). "How bad is it?": The role of nursing research in prognostication. *Cancer Nursing*, 33, 83–84.
- Hofer, M., & Pikowski, B. (2002). Familien mit Jugendlichen [Families with adolescents]. In M. Hofer, E. Wild & P. Noack, *Lehrbuch Familienbeziehungen: Eltern und Kinder in der Entwicklung* (pp. 241-264). Göttingen: Hogrefe.
- Hoke, L.A. (2001). Psychosocial adjustment in children of mothers with breast cancer. *Psycho-Oncology*, 10, 361–369.
- Hopcroft, R.L., & McLaughlin, J. (2012). Why is the sex gap in feelings of depression wider in high gender equity countries? The effect of children on the psychological well-being of men and women. *Social Science Research* 41: 501–513.
- Hurlbert, J. S., & Acock, A. C. (1990). The effects of marital status on the form and composition of social networks. *Social Science Quarterly*, 71, 163-174.
- Fisher, J.L., Sollie, D.L., Morrow, K.B. (1986). Social networks in male and female adolescents. *Journal of adolescent research* 6. P. 1-14.
- Jones, W., (1981), 'Loneliness and Social Contact', *J. of Social Psyc.*, 113, 295-296.
- Johnson, M. P., & Leslie, L. (1982). Couple involvement and network structure: A test of the dyadic withdrawal hypothesis. *Social Psychology Quarterly*, 45, 34-43. Johnson en Mullins, 1992
- Jylhä, M. (2004). Old Age and Loneliness: Cross-Sectional and Longitudinal Analyses in the Tampere Longitudinal Study on Aging. *Canadian Journal on Aging/La revue canadienne du vieillissement* 23:157-68.
- Kahn, R. L., & Antonucci, T. C. (1980). Convoys over the life course: Attachment, roles and social support. In P. B. Baltes & O. G. Brim (Eds.), *Life-span development and behavior*. p. 253-286. New York: Academic Press.
- Karnick, P. M. (2005). Feeling lonely: Theoretical perspectives. *Nursing Science Quarterly*, 18, 7-12.
- Kreppner, K. (1993). Eltern-Kind Beziehungen: Kindes- und Jugendalter [Parent-child relationships: Childhood and adolescence]. In A. E. Auhagen & M. v. Salisch (Ed.), *Zwischenmenschliche Beziehungen* (pp. 81-104). Göttingen: Hogrefe.
- Lee, Gary R., and Eugene Ellithorpe. 1982. "Inter-generational exchange and subjective well-being among the elderly." *Journal of Marriage and the Family* 44: 217-224.
- Leiderman, P.H. (1980). Pathological loneliness: A psychodynamic interpretation. *The anatomy of loneliness*. New York: International Universities Press.

- Litwin G., Stringer, (1968), *Motivation and Organizational Climate*, Cambridge, Ma: Harvard Uni.Press.
- Lopata, H. (1969). Loneliness: Forms and components. *Social Problems* 17, p. 248-261.
- Magnusson PK, Yonan AL, Alarcon M, Cheng R, Spence SJ, Palmer AA et al. A genomewide screen of 345 families for autism-susceptibility loci. *Am J Hum Genet* 2003; 73: 886–897.
- Marshall, G. W., Michaels, C. E. & Mulki, J. P., (2007), ‘Workplace Isolation: Exploring the Construct and Its Measurement’, *Psychology & Marketing*, 24(3), 195-223.
- Martin, R., Davis, G.M., Baron, R.S., Suls, J., & Blanchard, E.B. (1994). Specificity in social support: Perceptions of helpful and unhelpful provider behaviors among irritable bowel syndrome, headache, and cancer patients. *Health Psychology*, 13, 432–439.
- Mayer, J.D. (1990). A system framework for the field of personality. *Psychological Inquiry*, 9. P. 118-144.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444.
- Mullins LC, Tucker R, Longino C, Marshall V. An examination of loneliness among elderly Canadian seasonal residents in Florida. *Journal of Gerontology: Social Sciences*. 1989;44:S80–S86.
- Nomaguchi KM, Milkie MA. Costs and rewards of children: The effects of becoming a parent on adults’ lives. *Journal of Marriage and Family*. 2003;65:356–374.
- Page, R.M. & Cole, G.E. (1991). Demographic predictors of self-reported loneliness in adults. *Psychological reports*, 68. P.939-945.
- Peplau, L.A., & Perlman, D. (1979). *Blueprint for a social psychological theory of loneliness*. Oxford, Engeland: Pergamon.
- Peplau, L.A., & Perlman, D. (1981). Toward a social psychology of loneliness. *Personal relationships*, 3. Londen: Academic Press.
- Peplau, L.A., & Perlman, D. (1982). *Perspectives on loneliness*. New York: Wilson & Sons.
- Power, T. G., & Parke, R. D. (1984). Social network factors and the transition to parenthood. *Sex Roles*, 10, 949-972.
- Rokach, A., & Rokach, B. (2005, May). The dying and the living: Caring for the patient and for the professional who treats him/her. A keynote address delivered at the eighth annual conference of palliative medicine, Tzfat, Israel.
- Rokach, A. (2000). Terminal illness and coping with loneliness. *Journal of Psychology*, 134, 283–296.

- Sadler, W.A., & Johnson, T.B. (1980). From Loneliness to anomia. *The anatomy of loneliness*. New York: International Universities Press.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: Pathway and turning points through life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schoon, I. (2006). *Risk and resilience. Adaptations in changing times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sermat, N. (1978). Sources of loneliness. *Essence*, 2. P. 271-276.
- Shaver, P., Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Transition to college: Network changes, social skills, and loneliness. In S. Duck & D. Perlman (Eds.), *Understanding personal relationships: An interdisciplinary approach* (pp. 193-219). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Shiovitz-Ezra, S., S. A. Leitsch, (2010), 'The Role of Social Relationships in Predicting Loneliness: The National Social Life, Health, and Aging Project', *Social Work Research*, 34 (3).
- Smith J.W., Calasanti., T. (2005). The Influences of Gender, Race and Ethnicity on Workplace Experiences of Institutional and Social Isolation: An Exploratory Study of University Faculty. *Sociological Spectrum: Mid-South Sociological Assc.* 25. (3).
- Sollie, D. L., & Fischer, J. L. (1988). Career entry influences on social networks of young adults: A longitudinal study. *Journal of Social Behavior & Personality*, 3, 205-225.
- Sprecher, S., & Felmlee, D. (2000). Romantic partners' perceptions of social network attributes with the passage of time and relationship transitions. *Personal Relationships*, 7, 325-340.
- Steele, R.G., Forehand, R., & Armistead, L. (1987). A model of mother–child coping and adjustment to HIV. *Social Science & Medicine*, 56, 643–655.
- Stobbs, C., (2004), 'Isolation in the Workplace: Taking Control, Finding a Way Forward', *Personnel Devlp.*
- Stokes, J. (1985). The relation of social network and individual differences to loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48. P. 981-990.
- Sullivan, H.S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
- Tijhuis M.A., De Jong-Gierveld J., Feskens E.J. & Kromhout D. (1999) Changes in and factors related to loneliness in older men. The Zutphen Elderly Study. *Age and Ageing* 28, 491–495.
- Weiner, I. B., W. E. Craighead, (2010), *The Corsini Encyclopedia of Psychology*, 4th ed, 3, John Wiley & Sons.
- Weiss, R. S., (1973), *The Loneliness of Social Isolation*, Cambridge, MA: MIT Press.

- Wittenberg, M. T., & Reis, H. T. (1986) . Loneliness, social skills, and social perception. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 12, 121-130.
- Wenger, G.C. (1983). Loneliness: A problem of measurement. In Dorothy Jerrome (Ed.), *Ageing in modern society* (pp. 145-167). London: Croom Helm.
- Wright S.L., Burt C.D.B., Strongman K.T., (2006), 'Loneliness in the Workplace: Construct Definition and Scale Development', *New Zeland J. of Psyc.*, 35(2), 59-68.
- Wright, S. L., (2005), 'Loneliness in the Workplace', Doctor of Philosophy in Psychology, Uni. Of Canterbury.
- Youngblade, L.M., Berlin, L.J. & Beslky, J. (1999), Connections among Loneliness, The Ability to be Alone, and Peer Relationships in Young Children', In K.J. Rotenberg & S. Hymel (Eds.), *Loneliness in Childhood & Adolescence* (pp. 135–152), New York: Cambridge Uni. Press.
- Young, J.E. (1982). Loneliness, depression and cognitive therapy: Theory and application. In: Peplau, L.A., & Perlman, D. *A sourcebook of current theory, research and therapy*. P. 379-405. New York: Wiley.

Appendix A

Hieronder volgen de 11 stellingen uit de De Jong-Gierveld gemis-intensiteitsschaal, welke gebruikt worden om zowel de sociale als emotionele eenzaamheid van een persoon vast te stellen in de SSND-interviews:

1. Er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn dagelijkse problemen terecht kan.
2. Ik mis een echt goede vriend of vriendin.
3. Ik ervaar een leegte om mij heen
4. Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen.
5. Ik mis gezelligheid om mij heen.
6. Ik vind mijn kring van kennissen te beperkt.
7. Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen.
8. Er zijn voldoende mensen met wie ik mij nauw verbonden voel.
9. Ik mis mensen om me heen.
10. Vaak voel ik me in de steek gelaten.
11. Wanneer ik daar behoefte aan heb, kan ik altijd bij mijn vrienden terecht.

Appendix B

Tabel 4a Regressie van de transitie: Partner

	M1	M2
	β	β
Constante	.873***	.755***
Leeftijd	-.003***	-.004***
Geslacht		.148***
Jaarinkomen		.028**
R²	0.90%	5.20%
<i>N = 996</i>	<i>* p < 0.1 ** p < 0.05 *** p < 0.01</i>	
		<i>Bron: SSND</i>

Tabel 4b Regressie van de transitie: Kinderen

	M1	M2
	β	β
Constante	1.177***	1.115***
Leeftijd	-.014***	-.014***
Geslacht		.018
Jaarinkomen		.032**
R²	13.80%	14.60%
<i>N = 996</i>	<i>* p < 0.1 ** p < 0.05 *** p < 0.01</i>	
		<i>Bron: SSND</i>

Tabel 4c Regressie van de transitie: Werk

	M1	M2
	β	β
Constante	1.544***	.053***
Leeftijd	-.015***	.001***
Geslacht		.027***
Jaarinkomen		.011***
R²	22.00%	29.30%
<i>N = 996</i>	<i>* p < 0.1 ** p < 0.05 *** p < 0.01</i>	
		<i>Bron: SSND</i>

Tabel 4d Regressie van de transitie: Gezondheid

	M1	M2
	β	β
Constante	1.317***	1.461***
Leeftijd	.018***	.018***
Geslacht		.011
Jaarinkomen		-.088***
R²	4.40%	5.40%
<i>N = 996</i>	<i>* p < 0.1 ** p < 0.05 *** p < 0.01</i>	
		<i>Bron: SSND</i>

Tabel 4e Regressie van de variabele Netwerkgrootte

	M1	M2
	β	β
Constante	11.117***	10.781***
Leeftijd	-.038***	-.039***
Geslacht		.596
Jaarinkomen		.301
R²	1.10%	1.60%
<i>N = 996</i>	<i>* p < 0.1 ** p < 0.05 *** p < 0.01</i>	
		<i>Bron: SSND</i>

Tabel 5 Regressie van de netwerkgrootte

	M1	M2	M3
	β	β	β
Constante	10.957***	4.198***	4.188***
Leeftijd	-.036***	.035**	.037**
Partner		.557	.606
Kinderen		.657*	.652*
Werk		3.718***	3.822***
Gezondheid		-.204	-.204
Geslacht			-.235
Jaarinkomen			-.047
R²	1.00%	13.20%	13.30%
<i>N = 996</i>	<i>* p < 0.1 ** p < 0.05 *** p < 0.01</i>		
			<i>Bron: SSND</i>

Tabel 6a Regressie van emotionele eenzaamheid met het onderscheid in kinderen jonger dan 12 en kinderen ouder dan 12

	M1	M2	M3	M4
	β	β	β	β
Constante	1.661***	2.172	2.237	2.234
Leeftijd	.008***	.002	.003	.003
Partner		-.333	-.330***	-.339***
Jongere kinderen		.083	.132	.131
Oudere kinderen		.065	.090	.084
Werk		-.198***	-.116	-.124*
Gezondheid		.070***	.066***	.065***
Netwerkgrootte			-.020***	-.020***
Geslacht				.061
Jaarinkomen				-.055
R ²	2.80%	14.40%	16.60%	16.80%

N = 996 * *p* < 0.1 ** *p* < 0.05 *** *p* < 0.01 *Bron: SSND*

Tabel 6b Regressie van sociale eenzaamheid met het onderscheid in kinderen jonger dan 12 en kinderen ouder dan 12

	M1	M2	M3	M4
	β	β	β	β
Constante	1.857***	1.907***	1.987***	2.011***
Leeftijd	.004**	.002	.003*	.002
Partner		-.066	-.063	-.091**
Jongere kinderen		-.003	.054	.040
Oudere kinderen		.021	.051	.044
Werk		-.022	.072	.035
Gezondheid		.038**	.034*	.031*
Netwerkgrootte			-.023***	-.023***
Geslacht				.136***
Jaarinkomen				-.005
R ²	0.90%	2.30%	6.70%	8.50%

N = 996 * *p* < 0.1 ** *p* < 0.05 *** *p* < 0.01 *Bron: SSND*